

Danuta Adamiec^a, Justyna Branna^b, Dobromir Dziewulak^c, Natalia Firlej^d,
Kamila Groszkowska^e, Marta Karkowska^f, Kaja Krawczyk^g, Daniela Kupis^h,
Angelina Tazuszelⁱ, Łukasz Żołądek^l

Rozwiązania prawne dotyczące problemu alienacji rodzicielskiej w wybranych państwach Unii Europejskiej: w Belgii, Bułgarii, Czechach, Estonii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji¹

Legal solutions to the problem of parental alienation in selected European Union countries: Belgium, Bulgaria, Czechia, Estonia, Finland, France, Germany, the Netherlands and Sweden

In the paper, the authors present and analyse the legal acts regulating the issue of parental alienation in selected EU countries and the specific legal solutions concerning the contact of the other parent with the child after divorce, the exercise of parental authority and the ways of settling custody disputes between parents.

Keywords: civil law, children, parents, divorce, parenting, Belgium, Bulgaria, Czechia, Estonia, Finland, France, Germany, Netherlands, Sweden

W opracowaniu autorzy przedstawili i przeanalizowali akty prawne regulujące kwestię alienacji rodzicielskiej w wybranych państwach UE oraz konkretne rozwiązania prawne dotyczące kontaktów drugiego rodzica z dzieckiem po rozwodzie, sprawowania władzy rodzicielskiej oraz sposobów rozstrzygnięcia sporów między rodzicami dotyczących opieki nad dzieckiem.

Słowa kluczowe: prawo cywilne, dzieci, rodzice, rozwód, wychowanie, Belgia, Bułgaria, Czechy, Estonia, Finlandia, Francja, Holandia, Niemcy, Szwecja

- ^a Doktor nauk prawnych, specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■ Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■ danuta.adamiec@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-6600-4309>
- ^b Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■ Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■ justyna.branna@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-9653-9996>
- ^c Doktor nauk humanistycznych, profesor UW ■ Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny, Katedra Dydaktyki i Pedagogii, WARSZAWA, POLSKA ■ dobromir.dziewulak@uw.edu.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-7974-8024>

¹ Informacja na temat rozwiązań prawnych dotyczących problemu alienacji rodzicielskiej w wybranych państwach Unii Europejskiej: w Belgii, Bułgarii, Czechach, Estonii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemczech, Szwecji sporządzona 7 lutego 2022 r. na zlecenie posła Koła Parlamentarnego Polska 2050; BAS-WAZSP-3054/21.

-
- ^d Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
natalia.firlej@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-9522-5522>
- ^e Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
kamila.groszkowska@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-8618-1302>
- ^f Doktor nauk humanistycznych, adiunkt ■
Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, WARSZAWA, POLSKA ■
mkarkowska@ifispan.edu.pl ■ <https://orcid.org/0000-0003-0747-4332>
- ^g Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
kaja.krawczyk@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0003-0747-4332>
- ^h Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
daniela.kupis@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0003-0075-9837>
- ⁱ Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
angelina.tazuszel@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0003-2436-256X>
- ^j Specjalista ds. międzynarodowych Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawa Międzynarodowego
i Zagranicznych Systemów Prawnych, WARSZAWA, POLSKA ■
lukasz.zoladek@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0001-5247-6228>
-

W opracowaniu przedstawiono rozwiązania prawne dotyczące alienacji rodzicielskiej w Belgii, Bułgarii, Czechach, Estonii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji.

W przygotowaniu niniejszego opracowania wykorzystano obcojęzyczne akty prawne oraz obcojęzyczną i polską literaturę przedmiotu. Przeanalizowano informacje dostępne na stronach internetowych ministerstw zdrowia, opieki społecznej, sprawiedliwości oraz instytucji i organizacji zajmujących się problematyką rodzicielstwa i praw dziecka. Wykorzystano także materiały znajdujące się w bazie Europejskiego Centrum Badań i Dokumentacji Parlamentarnej (*European Centre for Parliamentary Research and Documentation*, ECPRD).

Wstęp

Alienacja rodzicielska to świadome i/lub nieświadome zachowania prowadzące do powstawania zaburzeń w relacjach pomiędzy dzieckiem a drugim rodzicem². Wśród takich zachowań wymienia się np. 1) szantaż emocjonalny; 2) manipulowanie emocjami, przekonaniem i postawami dziecka; 3) utrudnianie kontaktów dziecka z drugim rodzicem; 4) deprecjonowanie przez jednego rodzica wizerunku drugiego rodzica w świadomości dziecka oraz 5) podejmowanie innych negatywnych działań, prowadzących do niszczenia wzajemnych relacji dziecko–drugi rodzic. Zachowania takie mogą przyczyniać się do powstawania u dziecka zaburzeń zdrowotnych, emocjonalnych, rozwojowych i społecznych.

W najnowszej, jedenastej wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11 (2018 r.) sporządzonej przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) wprowadzono nowe dwie jednostki (kody) chorobowe będące między innymi konsekwencją zjawiska alienacji rodzicielskiej. Są to:

- QE52.0 – problem relacji opiekun–dziecko (*Caregiver–child relationship problem*)³,
- QE52.1 – utrata poczucia miłości rodzicielskiej w dzieciństwie (*Loss of love relationship in childhood*)⁴.

W wyniku rozstania rodziców często jedno z nich przejmuje dominujące rodzicielskie obowiązki związane z opieką i wychowaniem (np. wspólne zamieszkanie, utrzymanie, opieka edukacyjna, zdrowotna), a w nawiązaniu do ich zaangażowania osoby te określa się jako rodziców/opiekunów pierwszoplanowych. Natomiast rodziców, których zaangażowanie w opiekę i wychowanie dziecka jest mniejsze – choćby z powodu mniejszej częstotliwości spotkań wynikających z oddzielnego zamieszkiwania – określa się mianem rodziców/opiekunów drugoplanowych i to właśnie oni najczęściej bywają celem alienacji rodzicielskiej.

W **Belgii** zagadnienia opieki rodzicielskiej zostały uregulowane w kodeksie cywilnym. Jeżeli rodzice nie są w stanie osiągnąć porozumienia w kwestiach istotnych dla dziecka bądź jeżeli jakiegokolwiek porozumienie wypracowane w tym zakresie wydaje się sprzeczne z dobrem dziecka, sprawę rozstrzyga sąd rodzinny. Co do zasady separacja lub rozwód rodziców nie wpływa na wykonywanie przez nich władzy rodzicielskiej. Każde z rodziców może zatem podejmować działania wyłącznie w porozumieniu i za zgodą drugiego z rodziców. W razie braku porozumienia sprawa kierowana jest do rozpoznania przez sąd rodzinny, któ-

² D. Darnall, *Divorce Casualties: Protecting your Children from Parental Alienation*, Taylor Trade Publishing, 1998; *idem*, *Parental alienation: not in the best interest of the children*, „North Dakota Law Review” 1999, vol. 75, p. 323–364.

³ <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fcd%2fentity%2f547677013>.

⁴ <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fcd%2fentity%2f181823991>.

ry może powierzyć jednemu z rodziców wyłączną władzę rodzicielską. Rodzice mogą także wziąć udział w postępowaniu mediacyjnym, pojednawczym lub innym postępowaniu mającym na celu polubowne rozwiązanie sporu. W sytuacji, gdy rodzice nie osiągnęli porozumienia lub jeżeli wypracowane porozumienie nie służy dobru dziecka, orzeczenie w przedmiocie wykonywania władzy rodzicielskiej i ustalenia miejsca zamieszkania wydaje sąd rodzinny. Sąd, który wydał orzeczenie regulujące terminy, w których dziecko ma zamieszkiwać z każdym z rodziców, lub sąd rodzinny, który potwierdził prawo jednego z rodziców lub nawet osoby trzeciej do kontaktów z dzieckiem, może następnie przyjąć środki egzekucyjne służące wykonaniu tego orzeczenia. Charakter tych środków i sposób ich wdrażania określa się, biorąc pod uwagę dobro dziecka. Sąd rodzinny może ustanowić okresową karę pieniężną, aby zapewnić wykonanie orzeczenia.

W **Bułgarii** zagadnienia opieki rodzicielskiej uregulowane zostały w kodeksie rodzinnym, w którym między innymi przywołano pojęcie alienacji rodzicielskiej. Przepis ten stanowi fragment regulacji dotyczącej skutków rozwodu i znajduje zastosowanie głównie przy rozstrzyganiu kwestii związanych z wykonywaniem praw rodzicielskich w wypadku rozwiązania małżeństwa przez rozwód lub jego unieważnienia. Bułgarska ustawa o ochronie dzieci z 2000 r. w art. 11 zapewnia między innymi prawo każdego dziecka do ochrony przed przemocą fizyczną, psychiczną lub inną. Regulamin stosowania ustawy określa, że jeśli rodzice, opiekunowie lub osoby opiekujące się dzieckiem odrzucają oferowaną pomoc, to instytucje pomocy społecznej lub sąd mogą wydać nakaz korzystania z takich usług. Odmowa skorzystania z pomocy podlega karze grzywny w wysokości od 2000 do 5000 lewów (ok. 1020–2560 euro), a w razie ponownego naruszenia – grzywnie od 5000 do 10 000 lewów (ok. 2560–5110 euro). W wypadku nierespektowania przez jednego z rodziców postanowień sądu w sprawie wykonywania praw rodzicielskich bułgarski kodeks karny w art. 182 przewiduje karę pozbawienia wolności w zawieszeniu i karę grzywny od 2000 do 5000 lewów (ok. 1020–2560 euro), a w szczególnie ciężkich przypadkach – karę pozbawienia wolności do 6 miesięcy i karę grzywny od 5000 do 10 000 lewów (ok. 2560–5110 euro).

W **Czechach** kwestie wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w ustawie nr 89/2012 – kodeks cywilny. Dziecko pozostające pod opieką jednego rodzica ma prawo do kontaktu z drugim rodzicem w zakresie, w jakim leży to w najlepszym interesie dziecka. W sytuacji niewywiązywania się przez rodzica dziecka ze spoczywających na nim obowiązków (w tym uniemożliwiania drugiemu z rodziców kontaktu z dzieckiem) sąd może między innymi nałożyć grzywnę w wysokości do 50 000 koron czeskich (ok. 2050 euro), nakazać opracowanie planu przystosowawczego, który ma ułatwić nawiązywanie kontaktów między dzieckiem a osobą uprawnioną, lub skierować rodzica niewywiązującego się z obowiązków rodzicielskich na spotkanie z mediatorem bądź specjalistą z psychologii dziecięcej. Jeżeli zastosowanie grzywien i innych środków okaże się nieskuteczne, sąd może nakazać odebranie dziecka i przekazanie go osobie,

z którą powinno ono przebywać (w wyjątkowych wypadkach sąd może nakazać także przekazanie dziecka osobie, która zgodnie z treścią porozumienia lub orzeczenia ma prawo do kontaktów z dzieckiem w ograniczonym czasie).

W **Estonii** kwestie związane z wykonywaniem władzy rodzicielskiej zostały uregulowane w ustawie o prawie rodzinnym z 2009 r. Zgodnie z estońskimi przepisami prawo dziecka do kontaktu z rodzicem i rodzica do kontaktu z dzieckiem nie jest uzależnione od wykonywania przez rodziców władzy rodzicielskiej, a przyznanie wyłącznej opieki nad dzieckiem jednemu z rodziców nie pozbawia dziecka i drugiego rodzica prawa do kontaktów. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego oraz kodeksu postępowania egzekucyjnego regulują kwestie związane między innymi z przeciwdziałaniem alienacji rodzicielskiej. W sytuacji, w której rodzic nie realizuje lub utrudnia realizację postanowienia sądu w sprawie kontaktów z dzieckiem, może zostać ukarany grzywną (w wysokości nie mniejszej niż 192 euro i nie większej niż 767 euro przy jej pierwszym nałożeniu oraz nie większej niż 1917 euro przy ponownym nałożeniu). Sąd może także zezwolić na zastosowanie przymusu bezpośredniego wobec osoby zobowiązanej do wydania dziecka, jednak wyłącznie w określonych sytuacjach, np. gdy zastosowanie innych środków jest nieskuteczne.

W **Finlandii** kwestie dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w ustawie o opiece nad dzieckiem i o prawie do kontaktów z dzieckiem z 1983 r. Zgodnie z § 7a ustawy dotyczącym porozumienia w sprawie kontaktów z dzieckiem rodzice mogą uzgodnić, że dziecko ma prawo do utrzymywania kontaktu i spotykania się z rodzicem, z którym nie mieszka. Porozumienie regulujące kwestie kontaktów z dzieckiem sporządza się w formie pisemnej i przedkłada do zatwierdzenia właściwemu lokalnemu organowi ds. opieki społecznej. Porozumienie zatwierdzone przez organ ds. opieki społecznej uznaje się za ważne i wykonalne tak jak prawomocne orzeczenie sądu. Ustawa o opiece nad dzieckiem i o prawie do kontaktów z dzieckiem zawiera również przepisy dotyczące zabezpieczenia prawa do kontaktów z dzieckiem. Sąd, wydając orzeczenie o prawie do kontaktów z dzieckiem, może nałożyć warunkową grzywnę w celu zobowiązania rodzica lub opiekuna, z którym dziecko zamieszkuje, do umożliwienia spotkań i podjęcia innych niezbędnych środków w celu zorganizowania spotkań w sposób określony w orzeczeniu. Sąd nakłada warunkową grzywnę, jeżeli na podstawie wcześniejszego zachowania tego rodzica lub opiekuna istnieje podstawa do przypuszczenia, że nie zastosuje się on dobrowolnie do orzeczenia o prawie do kontaktów z dzieckiem.

We **Francji** kwestie dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w kodeksie cywilnym. Domniemaną formą sprawowania opieki jest wspólne wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rodziców. W przypadku rozstania rodziców i niemożności osiągnięcia porozumienia warunki wykonywania władzy rodzicielskiej ustala sąd rodzinny. Sąd decyduje również o miejscu zamieszkania dziecka: stale u jednego z rodziców lub naprzemiennie u obojga

oraz ustala przysługujące rodzicom prawo do kontaktów z dzieckiem i prawo do odwiedzin. Rodzic niemieszkający na stałe z dzieckiem zachowuje pełnię praw w zakresie władzy rodzicielskiej i ma obowiązek uczestniczenia w podejmowaniu wszystkich ważnych decyzji. Sąd może zdecydować o przyznaniu opieki wyłącznej tylko jednemu z rodziców, jeżeli wymaga tego dobro dziecka. W takim wypadku sąd przyznaje drugiemu z rodziców prawo do odwiedzin i spędzania czasu z dzieckiem, chyba że istnieją poważne powody do ich ograniczenia. Jeżeli po orzeczeniu separacji i zasądzeniu alimentów jeden z rodziców w sposób uporczywy utrudnia wykonywanie orzeczenia sądowego w zakresie zasad wykonywania opieki nad dzieckiem, sędzia rodzinny może nałożyć na niego obowiązek zapłaty grzywny cywilnej w wysokości do 10 000 euro. Zgodnie z postanowieniami kodeksu karnego bezzasadne uniemożliwienie drugiemu rodzicowi korzystania z przysługującego mu prawa do kontaktów z dzieckiem i odwiedzin (a także naruszenie postanowienia sądu w zakresie czasu wizyt) podlega karze pozbawienia wolności do roku i karze grzywny w wysokości do 15 000 euro. Wariant kwalifikowany tego przestępstwa dotyczy przetrzymywania dziecka bez wiedzy drugiego z rodziców, któremu przysługuje prawo do kontaktów lub opieki, przez ponad 5 dni lub przewiezienia dziecka poza granice Francji. Wymiar kary w takim wypadku wynosi do 3 lat pozbawienia wolności i grzywnę w wysokości do 45 000 euro. Penalizowana na gruncie kodeksu karnego jest także zmiana miejsca zamieszkania rodzica i dziecka bez poinformowania o tym fakcie drugiego rodzica, któremu przysługuje prawo do kontaktów na podstawie orzeczenia sądu rodzinnego lub zatwierdzonego porozumienia (kara pozbawienia wolności do 6 miesięcy i kara grzywny do 7500 euro).

W **Holandii** kwestie wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w kodeksie cywilnym. Jeżeli rodzice wspólnie wykonują władzę rodzicielską i powstaje spór co do jej wykonywania, każde z rodziców może skierować sprawę do sądu. Sąd rozstrzyga sprawę, biorąc pod uwagę dobro dziecka. W razie uprowadzenia dziecka zastosowanie znajdują przepisy kodeksu karnego, z których wynika, że odebranie dziecka od osoby wykonującej władzę rodzicielską podlega karze do 6 lat pozbawienia wolności lub karze grzywny czwartej kategorii (20 500 euro). Jeżeli uprowadzeniu towarzyszą przemoc lub groźby lub jeśli dziecko nie ukończyło 12 lat, czyn ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności do 9 lat i karą grzywny piątej kategorii (82 000 euro). Przepisy kodeksu karnego mogą być wykorzystane w razie odmowy realizacji przez rodzica prawa do kontaktu z dzieckiem, jednak egzekwowanie prawa do kontaktu z dzieckiem powinno następować w pierwszej kolejności środkami o charakterze cywilnym.

W **Niemczech** kwestie wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w niemieckim kodeksie cywilnym w części dotyczącej opieki rodzicielskiej. Kwestie związane z kontaktami dziecka i rodzica, który nie jest głównym opiekunem dziecka, a któremu przyznano prawo opieki nad dzieckiem, są najczęściej opisywane w tzw. kontrakcie zawierającym między rodzicami i zatwierdzanym

przez sąd. W razie naruszenia tej umowy sąd może nałożyć grzywnę. Jeżeli rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem uważa, że kontakt dziecka z drugim rodzicem zagraża dobru dziecka, musi uzyskać sądową zmianę decyzji o kontakcie z dzieckiem. Jeżeli grzywna jako kara za uniemożliwienie kontaktów z dzieckiem jest nieskuteczna, sąd może nałożyć karę pozbawienia wolności. W praktyce, ze względu na dobro dziecka, takie decyzje wydawane są dość rzadko. W razie uprowadzenia dziecka zastosowanie znajdują przepisy kodeksu karnego, zgodnie z którymi taki czyn zagrożony jest karą do 5 lat pozbawienia wolności lub karą grzywny. Jeżeli zdrowie fizyczne lub psychiczne ofiary zostało nadwyrężone, kara może zostać przedłużona do 10 lat pozbawienia wolności.

W Szwecji podstawowym aktem prawnym regulującym kwestie związane z opieką nad dziećmi jest kodeks rodzinny i opiekuńczy. Osoba uprawniona do wyłącznego wykonywania władzy rodzicielskiej może samodzielnie podejmować decyzje w sprawach dotyczących dziecka. Dziecku przysługuje prawo do kontaktów z drugim z rodziców, a osoba wykonująca władzę rodzicielską jest obowiązana do poszanowania tego prawa. Jeśli rodzic uznaje, że dochodzi do naruszenia ustaleń odnośnie do władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka lub prawa do kontaktów z dzieckiem, może wystąpić do sądu rejonowego z wnioskiem o pomoc w egzekwowaniu prawa. Sąd, dążąc do polubownego załatwienia sprawy, wyznacza mediatora, który działa w celu skłonienia rodzica naruszającego ustalenia do ich przestrzegania. Jeśli mediacja nie doprowadzi do porozumienia, sąd może nałożyć karę grzywny na rodzica naruszającego ustalenia w sprawie władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka lub prawa do kontaktów z dzieckiem.

Belgia

W belgijskim porządku prawnym⁵ kwestie związane z wykonywaniem władzy rodzicielskiej regulują przepisy art. 371–387ter i art. 203 kodeksu cywilnego⁶. Władza rodzicielska wobec małoletniego dziecka jest wykonywana wspólnie przez rodziców. Niezależnie od tego, czy rodzice dziecka zamieszkują wspólnie i czy pozostają w związku małżeńskim, obydwójce wspólnie korzystają z uprawnień wynikających z wykonywania władzy rodzicielskiej (art. 373 i art. 374 kodeksu cywilnego). Jeżeli rodzice nie są w stanie osiągnąć porozumienia w kwestiach istotnych dla dziecka (np. podjąć decyzji dotyczących zdrowia dziecka czy

⁵ Materiał opracowany na podstawie strony internetowej Europejskiej Sieci Sądowej: *Władza rodzicielska – opieka i prawo do kontaktów z dzieckiem*, https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?BELGIUM&member=1.

⁶ *Code civil*, <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civil>.

w sprawie jego edukacji) bądź jeżeli jakiegokolwiek porozumienie wypracowane w tym zakresie wydaje się sprzeczne z dobrem dziecka, sąd rodzinny (*tribunal de la famille*) może powierzyć jednemu z rodziców wykonywanie wyłącznej władzy rodzicielskiej. W takim wypadku zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa drugie z rodziców zachowuje:

- prawo nadzoru nad dzieckiem, tj. prawo do uzyskiwania informacji na temat sytuacji dziecka i prawo do zwrócenia się do właściwego sądu rodzinnego w sytuacjach, w których jego zdaniem drugie z rodziców nie kieruje się dobrem dziecka, oraz
- prawo do kontaktów z dzieckiem; sąd może zakazać utrzymywania przez jednego z rodziców kontaktów z dzieckiem wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach (art. 374 kodeksu cywilnego).

Co do zasady separacja lub rozwód rodziców nie wywołują bezpośrednio zmian w zasadach regulujących kwestie związane z wykonywaniem władzy rodzicielskiej. W takiej sytuacji również obowiązuje zasada prawna, zgodnie z którą obydwój rodzice dziecka wspólnie wykonują władzę rodzicielską. Oznacza to, że każde z rodziców korzysta z uprawnień wynikających z wykonywania władzy rodzicielskiej oraz że żadne z rodziców nie może samodzielnie podjąć decyzji uniemożliwiającej drugiemu z rodziców korzystanie z przysługujących mu uprawnień. Każde z rodziców może zatem podejmować działania wyłącznie za zgodą drugiego z rodziców, a celem tych działań ma być dobro dziecka. W przeciwnym razie sprawa będzie podlegała rozpoznaniu przez sąd rodzinny, który może powierzyć jednemu z rodziców wyłączną władzę rodzicielską.

Rodzice nie mają obowiązku zwracać się w kwestiach związanych z wykonywaniem władzy rodzicielskiej do sądu rodzinnego – mogą zawrzeć porozumienie w formie dokumentu prywatnego (*convention sous seing privé*). W celu zawarcia porozumienia, zgodnie z art. 1730 kodeksu postępowania sądowego⁷, mogą oni, na każdym etapie postępowania, skorzystać z usług akredytowanego i odpowiednio przygotowanego mediatora (adwokata, notariusza lub innego akredytowanego prawnika).

Jeśli rodzice nie chcą rozstrzygać sprawy sędownie, a nie mogą dojść do porozumienia w sprawie władzy rodzicielskiej, mogą wziąć udział w postępowaniu mediacyjnym, pojedynczym lub innym postępowaniu mającym na celu polubowne rozwiązanie sporu (art. 1253ter/1 kodeksu postępowania sądowego). Zawartą ugodę zatwierdza sąd po zbadaniu, czy nie jest ona w oczywisty sposób sprzeczna z dobrem dziecka (art. 1253ter/2 kodeksu postępowania sądowego). Ponadto strony mogą zawsze zwrócić się do specjalistów (pracowników socjalnych, psychologów, psychiatrów dziecięcych) o wydanie fachowej opinii lub wystąpić o powołanie biegłego w toku postępowania sądowego. W postępowaniu tym prokurator może zwrócić się do służb społecznych o udzielenie mu

⁷ Code judiciaire, <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civ>.

informacji na temat dzieci, a sąd rodzinny może wziąć pod uwagę opinie dzieci (art. 1253ter/6 kodeksu postępowania sądowego).

Jeżeli rodzice nie mogą osiągnąć porozumienia lub osiągnęli tylko częściowe porozumienie, lub jeśli wypracowane porozumienie nie służy dobru dziecka, sąd rodzinny wydaje orzeczenie w przedmiocie wykonywania władzy rodzicielskiej, biorąc pod uwagę życzenia rodziców i dziecka (jeżeli jest dostatecznie dojrzałe) oraz uwzględniając aktualną sytuację i okoliczności sprawy. Orzeczenie może dotyczyć np.: powierzenia rodzicom wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej, powierzenia jednemu z rodziców wyłącznego wykonywania władzy rodzicielskiej, ustalenia miejsca zamieszkania dziecka. Jeśli chodzi o ustalenie miejsca zamieszkania dziecka w sytuacji, gdy rodzice wspólnie wykonują władzę rodzicielską i nie mogą dojść do porozumienia, zaleca się zapewnienie obojgu rodzicom możliwości równorzędnego podejmowania decyzji w kwestii miejsca zamieszkania dziecka, o ile przynajmniej jedno z rodziców o to wystąpi. Sąd rodzinny w kwestii zamieszkania dziecka bierze pod uwagę szczególne okoliczności sprawy i kieruje się dobrem dziecka oraz interesem rodziców.

Fakt wykonywania wyłącznej władzy rodzicielskiej przez jedno z rodziców nie daje mu pełnej swobody przy podejmowaniu decyzji dotyczących dziecka. W tym kontekście bierze się pod uwagę wszelkie obowiązujące porozumienia zawarte między rodzicami. Zmiana miejsca zamieszkania dziecka bez poinformowania o tym drugiego z rodziców może wyrzucić wpływ na warunki bytowe dziecka, jego prawo do kontaktów z rodzicami itp. W takim wypadku strona, która nie została powiadomiona o zmianie miejsca zamieszkania dziecka lub która nie zgadza się na taką zmianę, może zwrócić się do sądu rodzinnego (art. 374 i 387bis kodeksu cywilnego) lub – w sytuacjach niecierpiących zwłoki i jeżeli jest to bezwzględnie konieczne – do sędziego właściwego do orzekania w przedmiocie środków tymczasowych (*juge des référés*), (art. 584 ust. 4 kodeksu postępowania sądowego).

Zgodnie z art. 572bis pkt 4 kodeksu postępowania sądowego powództwa dotyczące: władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi, miejsca zamieszkania małoletnich dzieci lub praw do kontaktów z małoletnimi dziećmi rozpoznaje sąd rodzinny i w trybie pilnym wydaje postanowienia tymczasowe. We wszystkich sprawach dotyczących małoletnich dzieci strony mają obowiązek stawić się przed sądem osobiście nie tylko na rozprawie wstępnej, ale również na rozprawach, na których omawia się kwestie dotyczące dzieci, oraz rozprawach przeprowadzanych w celu ustnej prezentacji stanowisk stron (*audiences de plaidoiries*), (art. 1253ter/2 zdanie pierwsze i drugie kodeksu postępowania sądowego). Ponadto każdemu małoletniemu przysługuje prawo do bycia wysłuchanym w istotnych kwestiach związanych z władzą rodzicielską, miejscem zamieszkania i prawem do kontaktów (art. 1004/1 § 1 kodeksu postępowania sądowego).

Sąd rodzinny, który wydał orzeczenie regulujące terminy, w których dziecko ma zamieszkiwać z każdym z rodziców, lub sąd rodzinny, który potwier-

dził prawo jednego z rodziców lub nawet prawo osoby trzeciej do kontaktów z dzieckiem, może następnie przyjąć środki egzekucyjne służące wykonaniu tego orzeczenia (art. 387ter § 1 zdanie piąte kodeksu cywilnego). Sąd określa charakter tych środków i sposób ich wdrażania, biorąc pod uwagę dobro dziecka, oraz, jeżeli to konieczne, wyznacza osoby upoważnione do pomocy komornikom sądowym (*huissiers de justice*) w wykonaniu orzeczenia. Sąd rodzinny może ustanowić okresową karę pieniężną (*astreinte*), aby zapewnić wykonanie orzeczenia⁸.

Bułgaria

W Bułgarii zagadnienia opieki rodzicielskiej uregulowane zostały w kodeksie rodzinnym z roku 2009⁹. Pojęcie alienacji rodzicielskiej zostało tam przywołane w art. 59 § 6 ust. 2. Zgodnie z tym przepisem, „jeżeli istnieją dowody na to, że doszło do alienacji rodzicielskiej, sąd przesłuchuje biegłego – psychologa”. Przepis ten stanowi fragment regulacji dotyczącej skutków rozwodu i znajduje zastosowanie głównie przy rozstrzyganiu kwestii związanych z wykonywaniem praw rodzicielskich w razie rozwiązania małżeństwa przez rozwód lub jego unieważnienia. Przepis ten ma zastosowanie również w wypadku sporów o opiekę nad dziećmi urodzonymi poza związkiem małżeńskim oraz sporów między małżonkami podczas separacji faktycznej (art. 127 ust. 2 kodeksu rodzinnego, który odsyła do art. 59 kodeksu rodzinnego).

Państwowa Agencja Ochrony Dziecka¹⁰ wskazuje, że w większości przypadków konflikty rodzicielskie dotyczą zaburzonego reżimu osobistych kontaktów rodzica z dzieckiem. Najczęściej są to spory dotyczące praw rodzicielskich, zarzutów o nieodpowiednie wychowanie, złą opiekę lub stosowanie przemocy wo-

⁸ W 2021 r. w czerwcu do belgijskiej Izby Reprezentantów wpłynęła petycja, w której postuluje się uznanie alienacji rodzicielskiej (*l'aliénation parentale*) za przestępstwo, za które groziłyby sankcje karne (grzywna, kara pozbawienia wolności). W uzasadnieniu stwierdzono, że belgijski porządek prawny nie reguluje pojęcia alienacji rodzicielskiej i w związku z tym wymiar sprawiedliwości nie ma możliwości przeciwdziałania sytuacjom, które mogą doprowadzić do utraty więzi rodzicielskich. Obecnie pod petycją, która może doprowadzić do zmiany prawa, zbierane są podpisy. Termin zbierania podpisów kończy się 6 lipca 2022 r. Numer i pełna nazwa petycji: 55_2020-2021/56 – *Reconnaissance de l'aliénation parentale comme délit punissable par la loi*, <https://dekamer.mijnopinie.belgium.be/initiatives/i-619>.

⁹ *Семеен кодекс* z 1 października 2009 r., <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135637484>.

¹⁰ Państwowa Agencja Ochrony Dziecka została powołana na podstawie ustawy o ochronie dzieci na mocy dekrety nr 226/10.10.2000 Rady Ministrów i rozpoczęła swoją działalność 1 stycznia 2001 r. Agencja jest jedynym wyspecjalizowanym organem Rady Ministrów do zarządzania, koordynacji i kontroli realizacji polityki państwa w zakresie ochrony dzieci w Republice Bułgarii, <https://sacp.government.bg>.

bec dziecka realizowane przez jednego z rodziców. Z przeprowadzonych przez Agencję analiz wynika, że już na wczesnym etapie pojawiających się trudności możliwe jest podjęcie działań w celu rozwiązania problemów przez zaproponowanie mediacji między rodzicami. Jej celem jest uzgodnienie sposobu wychowania dziecka i zbudowanie zasad kontaktu z drugim rodzicem. Ustalono, że nie wszystkie możliwości wpływania na rodziców są wykorzystywane w praktyce. W związku z powyższym z inicjatywy Państwowej Agencji Ochrony Dziecka oraz we współpracy z Agencją Pomocy Społecznej w 2020 r. zaktualizowane zostały „Wytyczne metodyczne pracy z dziećmi zagrożonymi alienacją rodzicielską”¹¹. Zasady postępowania tam zawarte przeznaczone są przede wszystkim dla pracowników w wydziałach ochrony dziecka specjalizujących się w problematyce alienacji rodzicielskiej, a także dla przedstawicieli instytucji i służb socjalnych dla dzieci, którzy mogą czynnie zaangażować się w pracę z dziećmi i rodzicami. Celem „Wytycznych...” jest zapewnienie interwencji organu opiekuńczego we wczesnym etapie konfliktu rodzicielskiego. Odpowiednio wczesna interwencja ma zapewnić większą skuteczność w przeciwdziałaniu alienacji rodzicielskiej. „Wytyczne...” zachęcają do skorzystania z wiedzy i pomocy specjalistów z innych dziedzin oraz stosowania rozwiązań przewidzianych w ustawie o ochronie dzieci¹² i regulaminie jej wykonywania¹³.

Ustawa o ochronie dzieci w art. 11 zapewnia, że każde dziecko ma prawo do ochrony przed przemocą fizyczną, psychiczną lub inną oraz formami wpływu sprzecznymi z jego interesami. Dyrekcja Pomocy Społecznej jest zobowiązana do pomocy na rzecz ułatwiania relacji dzieci z rodzicami oraz radzenia sobie rodzinie z konfliktami i kryzysami we wzajemnych relacjach (art. 23). W celu przezwyciężenia zaistniałej alienacji między jednym z rodziców a dzieckiem Dyrekcja Pomocy Społecznej, w porozumieniu z rodzicem, zapewnia usługi socjalne między innymi w formie konsultacji psychologicznych na okres jednego roku w celu przezwyciężenia zaistniałej sytuacji. Regulamin stosowania ustawy (art. 20) stwierdza, że jeśli kontakt nie może być osiągnięty lub nie jest wyrażone życzenie ze strony rodziców, opiekunów lub osób opiekujących się dzieckiem do korzystania z usług społecznych, to Dyrekcja Pomocy Społecznej lub sąd mogą wydać nakaz korzystania z takich usług. Artykuł 45 ustawy o ochronie dzieci przewiduje, że odmowa skorzystania z nakazanych świadczeń socjalnych podlega karze grzywny w wysokości od 2000 do 5000 lewów (ok. 1020–2560 euro), a w przypadku ponownego naruszenia – podlega karze grzywny od 5000 do 10 000 lewów (ok. 2560–5110 euro).

¹¹ <https://sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/metodichesko-ukazanie.pdf>.

¹² Закон за закрила на детето, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>.

¹³ Правилник за прилагане на закона за закрила на детето, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135469520>.

Prawodawstwo bułgarskie zawiera również przepisy, które regulują kwestie postępowania w wypadku nierespektowania przez jednego z rodziców postanowień sądu. Kodeks karny¹⁴ w art. 182 przewiduje, że rodzic lub inny krewny, który nie wykonuje lub w jakikolwiek sposób utrudnia wykonanie orzeczenia sądu o wykonywaniu praw rodzicielskich lub o osobistym kontakcie z dzieckiem, podlega karze pozbawienia wolności w zawieszeniu i grzywnie od 2000 do 5000 lewów (ok. 1020–2560 euro), a w szczególnie ciężkich przypadkach – karze pozbawienia wolności do sześciu miesięcy i karze grzywny od 5000 do 10 000 lewów (ok. 2560–5110 euro). Sprawca nie podlega karze, jeżeli po ostrzeżeniu przez właściwy organ wykona orzeczenie lub usunie przeszkody utrudniające jego wykonanie.

Z kolei kodeks postępowania cywilnego¹⁵ (art. 528) przewiduje, że komornik, wykonując obowiązek wydania dziecka, a także obowiązek późniejszego oddania dziecka, wzywa dłużnika/rodzica do dobrowolnego wykonania czynności w wyznaczonym miejscu i czasie. Wezwanie do dobrowolnej egzekucji należy doręczyć dłużnikowi w miarę możliwości na dwa tygodnie, nie później jednak niż na tydzień, przed wyznaczoną godziną wydania dziecka. W ciągu trzech dni od doręczenia wezwania rodzic musi poinformować komornika:

- czy jest gotowy przekazać dziecko w określonym miejscu i czasie,
- jakie istnieją przeszkody w terminowym wykonaniu zobowiązania,
- w jakim miejscu i czasie jest gotów oddać dziecko.

W razie niewydania dziecka komornik może nałożyć karę grzywny w wysokości 400 lewów (ok. 205 euro) za każde naruszenie obowiązków i dokonać jej egzekucji. Może też zwrócić się do Dyrekcji Pomocy Społecznej, aby w trybie art. 23 ustawy o ochronie dzieci udzieliła pomocy. Komornik może również, na podstawie art. 65 ustawy o Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, z pomocą organów policji i burmistrza gminy, siłą odebrać dziecko i przekazać je rodzicowi/opiekunowi wskazanemu przez sąd.

Czechy

W Czechach¹⁶ kwestie wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w ustawie nr 89/2012 kodeks cywilny¹⁷. Zgodnie z jego postanowieniami ro-

¹⁴ *Наказателен кодекс* z 1 maja 1968 r., <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529>.

¹⁵ *Граждански процесуален кодекс* z 1 marca 2008 r., <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135558368>.

¹⁶ Informacja na podstawie opracowania Europejskiej Sieci Sądowej: *Władza rodzicielska – opieka i prawo do kontaktów z dzieckiem*: https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?CZECH_REPUBLIC&member=1.

¹⁷ *Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník*, ze zm., tekst w jęz. czeskim: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

dzice wykonują władzę rodzicielską wspólnie. Obowiązek wykonywania władzy rodzicielskiej spoczywa na obojgu rodzicach, chyba że jedno z nich zostało jej pozbawione. W tym kontekście nie ma znaczenia, czy rodzice dziecka pozostają w związku małżeńskim, czy są rozwiedzeni. Opieka nad dzieckiem stanowi tylko jeden aspekt praw i obowiązków związanych z władzą rodzicielską. Rodzic, który nie sprawuje opieki nad dzieckiem – jeżeli nie został pozbawiony władzy rodzicielskiej, a jego władza rodzicielska nie została ograniczona ani zawieszona – może wykonywać inne elementy władzy rodzicielskiej i nie traci prawa do decydowania o kwestiach mających istotne znaczenie dla dziecka. Za kwestie mające istotne znaczenie dla dziecka uznaje się w szczególności ustalenie jego miejsca zamieszkania i wybór jego ścieżki kształcenia lub ścieżki zawodowej oraz niestandardowe zabiegi medyczne i inne podobne procedury.

Zgodnie z § 888 ustawy nr 89/2012 kodeks cywilny dziecko pozostające pod opieką jednego rodzica ma prawo do kontaktu z drugim rodzicem w zakresie, w jakim leży to w najlepszym interesie dziecka. Analogicznie rodzic ten ma prawo do kontaktu z dzieckiem, chyba że sąd ogranicza lub zakazuje takiego kontaktu. Rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem jest obowiązany odpowiednio przygotować dziecko do kontaktu z drugim rodzicem, umożliwić właściwy kontakt dziecka z drugim rodzicem oraz współpracować z drugim rodzicem w wykonywaniu prawa do osobistego kontaktu. Rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem i drugi rodzic muszą powstrzymać się od wszystkiego, co zakłóca relacje dziecka z obojgiem rodziców lub utrudnia wychowywanie dziecka.

W razie rozwodu rodzice muszą zawrzeć porozumienie w sprawie władzy rodzicielskiej, w którym uregulują sposób sprawowania opieki nad dzieckiem po rozwodzie. W tego rodzaju porozumieniu rodzice mogą również uregulować kwestie dotyczące kontaktów z dzieckiem. Porozumienie podlega zatwierdzeniu przez sąd – sąd zatwierdzi porozumienie między rodzicami, o ile przedstawiony w nim sposób wykonywania władzy rodzicielskiej nie będzie jawnie sprzeczny z dobrem dziecka (te same zasady dotyczą porozumienia między rodzicami dziecka, którzy nie mieszkają razem). Sąd, podejmując decyzję, bierze pod uwagę dobro dziecka. Sąd może przyznać prawo do opieki nad dzieckiem jednemu z rodziców lub przyznać rodzicom prawo do sprawowania naprzemiennej (*střídavá péče*) lub wspólnej (*společná péče*) opieki nad dzieckiem. Sąd może również oddać dziecko pod opiekę osoby innej niż jego rodzice, jeżeli uzna, że wymaga tego dobro dziecka. Sąd zawsze bierze pod uwagę kwestie związane z tym, które z rodziców do tej pory sprawowało właściwą opiekę nad dzieckiem i dbało o jego rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz które z rodziców zapewni dziecku lepsze warunki do prawidłowego i zadowalającego rozwoju w przyszłości. Sąd skupia się również na prawie dziecka do opieki obojga rodziców i utrzymywania regularnych kontaktów z rodzicami oraz na prawie rodzica, który nie będzie zamieszkiwał wspólnie z dzieckiem, do regularnego otrzymywania informacji o dziecku. Ponadto sąd bierze również pod uwagę gotowość rodzica do zawarcia

porozumienia z drugim rodzicem w kwestii wychowania dziecka. Rodzic, który ma prawo pieczy nad dzieckiem, uzgadnia z drugim rodzicem, który nie sprawuje opieki nad dzieckiem, kwestie związane z prawem do kontaktów z dzieckiem. W razie braku zgody lub jeżeli będzie to podyktowane względami związanymi z wychowaniem dziecka i relacjami rodzinnymi, sąd sam ureguje kwestie związane z kontaktami między rodzicem a dzieckiem. Jeżeli rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem bez uzasadnienia lub stale ogranicza drugiemu rodzicowi kontakt z dzieckiem, to stanowi to podstawę do wydania przez sąd nowego orzeczenia dotyczącego kwestii, które z rodziców ma sprawować opiekę nad dzieckiem. W uzasadnionych wypadkach sąd sam może ustalić miejsce kontaktów rodzica z dzieckiem. Jeżeli będzie tego wymagało dobro dziecka, sąd ograniczy prawo rodzica do utrzymywania osobistego kontaktu z dzieckiem lub zakaze rodzicowi utrzymywania takich kontaktów.

Jeżeli rodzice nie zgadzają się co do kwestii mającej istotne znaczenie dla dziecka, w szczególności mającej wpływ na dobro dziecka (w tym w sprawie kontaktów z dzieckiem), sąd podejmie decyzję na wniosek jednego z rodziców. Dotyczy to również sytuacji, w której jedno z rodziców zostało odsunięte od podejmowania decyzji w kwestiach mających istotne znaczenie dla dziecka przez drugiego rodzica (wniosek dotyczący praw i obowiązków rodzicielskich składa się w sądzie rejonowym właściwym dla miejsca zamieszkania małoletniego).

Ponadto obok możliwości wystąpienia przez rodzica z wnioskiem do sądu istnieje możliwość zwrócenia się do organu ds. ochrony socjalno-prawnej dzieci (*organ sociálně-právní ochrany dětí*). Organ taki może pouczyć lub poinformować rodzica, który nie przestrzega praw dziecka lub praw drugiego rodzica (np. do opieki, do utrzymywania regularnych kontaktów), o obowiązujących przepisach i konsekwencjach takiego postępowania. W sytuacji, gdy rodzice nie są w stanie samodzielnie rozwiązać problemów związanych z wychowaniem dziecka, w szczególności w przypadku wystąpienia sporów dotyczących praw do odwiedzin, organ ds. ochrony socjalno-prawnej dzieci może zobowiązać rodziców do skorzystania z usług specjalisty.

W Czechach w celu wykonania orzeczenia dotyczącego opieki nad małoletnim stosowana jest procedura określona w ustawie nr 292/2013 o szczególnych postępowaniach sądowych¹⁸. Sądem właściwym do jej przeprowadzenia jest sąd rejonowy właściwy dla miejsca zamieszkania małoletniego. Przed nakazaniem wykonania orzeczenia sąd może wezwać zobowiązanego do zastosowania się do treści orzeczenia lub porozumienia i poinformować go o możliwości wykonania orzeczenia przez nałożenie grzywny lub odebranie dziecka. Sąd może również zwrócić się do właściwego organu ds. ochrony socjalno-prawnej dzieci o nakłonienie zobowiązanego do wywiązania się ze spoczywających na nim obowiązków.

¹⁸ *Zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních, ze zm.*, tekst w jęz. czeskim: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>.

Zgodnie z § 502 ustawy nr 292/2013, jeżeli zobowiązany nie wywiąże się ze spoczywającego na nim obowiązku mimo pouczenia przez sąd, sąd wydaje nakaz wykonania orzeczenia i nakłada grzywnę – przy czym sąd może nałożyć grzywnę wielokrotnie (kwota jednorazowej grzywny nie może przekraczać 50 000 koron czeskich (ok. 2050 euro)¹⁹. Inne środki, które może orzec sąd, obejmują (§ 503 ustawy nr 292/2013):

- skierowanie rodzica niewywiązującego się z obowiązków na spotkanie z mediatorem lub specjalistą psychologii dziecięcej,
- opracowanie planu przystosowawczego, który ma ułatwić nawiązywanie kontaktów między dzieckiem a osobą uprawnioną do utrzymywania z nim kontaktów (plan jest tworzony w ten sposób, aby umożliwić stopniowe nawiązanie kontaktu dziecka z osobą uprawnioną do kontaktów z nim),
- nakazanie, aby kontakt osoby uprawnionej z dzieckiem odbywał się pod nadzorem organu ds. ochrony socjalno-prawnej dzieci.

Gdy zobowiązany mimo zastosowania wspomnianych środków nadal nie wywiązuje się ze spoczywających na nim obowiązków lub jeżeli okoliczności wyraźnie wskazują, że zastosowanie tych środków nie doprowadzi do wypełnienia obowiązków przez zobowiązanego, sąd może nakazać wykonanie orzeczenia w drodze odebrania dziecka od osoby, z którą zgodnie z treścią porozumienia lub orzeczenia dziecko nie powinno przebywać, i przekazanie dziecka osobie, z którą powinno ono przebywać (w wyjątkowych sytuacjach sąd może nakazać także przekazanie dziecka osobie, która zgodnie z treścią porozumienia lub orzeczenia ma prawo do kontaktów z dzieckiem w ograniczonym czasie). Orzeczenie nakazujące odebranie dziecka doręcza się zobowiązanemu dopiero na etapie jego wykonywania.

Estonia

W Estonii²⁰ kwestie związane z wykonywaniem władzy rodzicielskiej zostały uregulowane w ustawie o prawie rodzinnym²¹. W rozdziale 10 ustawy („Prawa i obowiązki rodziców”) wskazano, że co do zasady rodzice, którzy są małżeństwem, mają równe prawa i obowiązki w stosunku do dzieci i wykonują wspólnie

¹⁹ Według kursu Europejskiego Banku Centralnego w dniu 1 lutego 2022 r., https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/euro_reference_exchange_rates/html/eurofxref-graph-czk.en.html.

²⁰ Informacja na podstawie opracowania Europejskiej Sieci Sądowej: *Władza rodzicielska – opieka i prawo do kontaktów z dzieckiem. Estonia*, https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?ESTONIA&member=1 oraz estońskich aktów prawnych.

²¹ *Family Law Act (Perekonnaseadus)*, RT I 2009, 60, 395, ze zm., w jęz. angielskim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/505012022007/consolide>.

władzę rodzicielską (sprawują wspólnie opiekę), chyba że nastąpiła jedna z wymienionych niżej okoliczności:

- w momencie narodzin dziecka rodzice nie byli w związku małżeńskim, a przy składaniu oświadczenia o woli uznania ojcostwa wyrazili oni wolę sprawowania opieki nad dzieckiem tylko przez jedno z rodziców,
- sąd wydał postanowienie o zakończeniu wspólnej opieki nad dzieckiem i powierzeniu władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców,
- sąd podjął decyzję o zawieszeniu lub ograniczeniu sprawowania opieki nad dzieckiem przez jednego lub oboje rodziców.

Jednocześnie prawo dziecka do kontaktu z rodzicem i rodzica do kontaktu z dzieckiem nie jest w Estonii uzależnione od wykonywania przez rodziców władzy rodzicielskiej. Zakończenie sprawowanej wspólnie władzy rodzicielskiej i przyznanie wyłącznej opieki nad dzieckiem jednemu z rodziców nie pozbawia dziecka i drugiego rodzica prawa do kontaktów. Uprawnienie to wynika przede wszystkim z postanowień zawartych w konstytucji Estonii, w której w § 27 zapisano, że: „[r]odzice mają prawo i obowiązek wychowywać swoje dzieci i troszczyć się o nie”²². Ponadto zgodnie z § 143 ustawy o prawie rodzinnym dziecko ma prawo do bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców. Jednocześnie rodzice mają prawo do bezpośredniego kontaktu z dzieckiem. Każde z rodziców powinno powstrzymać się od wszelkich działań, które mogłyby zaszkodzić relacji dziecka z drugim rodzicem. Nakaz ten obowiązuje niezależnie od tego, pod czyją opieką znajduje się dziecko.

Sprawy związane z wykonywaniem władzy rodzicielskiej, w tym dotyczące przeciwdziałania alienacji rodzicielskiej, są rozpatrywane przez sądy rejonowe właściwe dla miejsca zamieszkania dziecka, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania cywilnego²³. Zgodnie z § 123 ustawy o prawie rodzinnym sąd podejmuje wszelkie decyzje, kierując się interesem dziecka, ale także biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności i uzasadnione interesy innych osób. Jeśli pojawiają się okoliczności mające trwały wpływ na dobro dziecka, sąd może zmienić swoją decyzję.

Jeżeli rodzice mieszkają osobno, ale mają wspólną władzę rodzicielską, nadal wspólnie decydują o istotnych sprawach dotyczących dziecka (§ 145 ustawy o prawie rodzinnym). Decyzje w sprawach dotyczących życia codziennego, rozumiane jako rutynowe, występujące często i niemające trwałego wpływu na rozwój dziecka, podejmuje ten z rodziców, u którego dziecko przebywa – za zgo-

²² Konstytucja Republiki Estońskiej (*Eesti Vabariigi põhiseadus*) przyjęta przez obywateli Republiki Estońskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 28 czerwca 1992 r., tłum. Aarne Puu, w jęz. polskim: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/estonia2011.html#mozTocId914532>.

²³ *Code of Civil Procedure (Tsiiviilkohtumenetluse seadustik)*, RT I 2005, 26, 197, ze zm., w jęz. angielskim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/531122021001/consolide>.

dą drugiego rodzica lub na podstawie decyzji sądu – niezależnie od tego, czy jest to pobyt u rodzica, z którym dziecko mieszka na stałe, czy czasowy pobyt u drugiego z rodziców. W interesie dziecka sąd może ograniczyć prawo rodzica nieposiadającego uprawnień związanych z opieką nad dzieckiem do podejmowania wszelkich decyzji w sprawach związanych z dzieckiem.

Rodzice rozwiedzeni lub mieszkający osobno, wykonujący wspólnie władzę rodzicielską, muszą podjąć decyzję o sposobie jej wykonywania, w tym ustalić warunki realizacji uprawnienia do kontaktu. Jeżeli rodzice nie są w stanie dojść do porozumienia w sprawach związanych z opieką nad dzieckiem, mogą zwrócić się do mediatora rodzinnego, do którego skierować ich może jednostka samorządu terytorialnego. Dotyczy to także kwestii ustalenia sposobu kontaktów z dzieckiem. Jeżeli jednak umowa zawarta w drodze mediacji zostaje naruszona, należy zwrócić się do sądu o wydanie wiążącego postanowienia. W razie sporu między rodzicami warunki między innymi kontaktu z dzieckiem określa sąd na wniosek jednego z rodziców, w postępowaniu nieprocesowym. Orzeczenie może także być wydane w wyniku procesu, jeżeli strony wniosły o to w sprawie rozwodowej lub alimentacyjnej. Sąd, ustalając warunki kontaktu, może zastosować różne rozwiązania, między innymi:

- jeśli jest to w interesie dziecka, sąd może ograniczyć lub zakończyć prawo do kontaktów lub wykonanie wcześniejszych orzeczeń w tym zakresie,
- sąd może nakazać, aby kontakt dziecka z rodzicem odbywał się w obecności wskazanej osoby trzeciej.

Sąd może także podjąć wymienione wyżej środki z własnej inicjatywy. Każde z rodziców ma prawo żądać od drugiego rodzica informacji o istotnych faktach dotyczących dziecka, o ile nie jest to sprzeczne z dobrem dziecka. We wszystkich sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej, w tym w sprawach związanych z prawem do kontaktów z dzieckiem, prawnie wiążące i rozstrzygające są wyłącznie postanowienia sądu.

Jak wynika z przepisów kodeksu postępowania cywilnego, w trakcie postępowania nieprocesowego sąd gromadzi dowody i ustala fakty samodzielnie. Nie wiążą go w tym zakresie wnioski i fakty przedstawione przez strony. Postanowienie sądu jest wykonalne z chwilą uprawomocnienia. Jeżeli jedna ze stron postępowania nie stosuje się do postanowienia dobrowolnie (lub utrudnia jego wykonanie), na wniosek drugiej strony zostaje wszczęte postępowanie pojednawcze (§ 563 kodeksu postępowania cywilnego). Sąd stara się wówczas doprowadzić do porozumienia między rodzicami w sprawie kontaktów z dzieckiem. Jeżeli w czasie rozprawy nie uda się zawrzeć porozumienia regulującego kontakty z dzieckiem, sąd wydaje postanowienie, w którym stwierdza niepowodzenie postępowania pojednawczego i określa: 1) środki przymusu, które mają być zastosowane; 2) zakres, w jakim należy zmienić postanowienie lub umowę dotyczącą kontaktów z dzieckiem; 3) zmiany, jakie należy wprowadzić w prawach rodziców do dziecka.

Sąd może także zastosować odpowiednie środki lub środki tymczasowe w celu ochrony interesu prawnego w czasie postępowania. Środki te są przyjmowane, jeśli ich niezastosowanie mogłoby utrudnić lub uniemożliwić wykonanie orzeczenia. Środki przyjmowane w celu zabezpieczenia interesu prawnego w postępowaniach z zakresu prawa rodzinnego mogą być nałożone przez każdy sąd, w którego okręgu środki te mają być stosowane. Zgodnie z § 378 ust. 3 kodeksu postępowania cywilnego w sprawach rodzinnych sąd może na czas trwania postępowania między innymi nakazać wydanie dziecka drugiemu z rodziców lub ustalić sposób komunikacji rodzica z dzieckiem.

Jeżeli postanowienie sądu nie jest realizowane przez zobowiązane strony, wszczęte może zostać postępowanie egzekucyjne. Wniosek w tej sprawie powinien zostać złożony do komornika sądowego właściwego dla miejsca zamieszkania osoby niewywiązującej się z postanowienia sądowego. Zgodnie z § 179 kodeksu postępowania egzekucyjnego²⁴ w sprawach dotyczących kontaktów z dzieckiem komornik współpracuje z odpowiednim przedstawicielem jednostki samorządu terytorialnego właściwej dla miejsca zamieszkania dziecka (lub w wyjątkowych sytuacjach z osobą posiadającą odpowiednią wiedzę w zakresie komunikacji z dziećmi). Jeśli sytuacja tego wymaga, komornik ma prawo zgłosić samorządowi potrzebę czasowego umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczej. W razie utrudniania egzekucji postanowienia sądu wobec osoby, która nie wywiązuje się z realizacji postanowienia, może zostać nałożona kara grzywny (w wysokości nie mniejszej niż 192 euro i nie większej niż 767 euro w przypadku jej pierwszego nałożenia oraz nie większej niż 1917 euro przy ponownym nałożeniu, § 26¹ kodeksu postępowania egzekucyjnego). Sąd może zezwolić na zastosowanie przez komornika przymusu bezpośredniego wobec osoby zobowiązanej do wydania dziecka, jednak wyłącznie w sytuacji, gdy zastosowanie innych środków jest nieskuteczne (lub byłoby nieskuteczne) lub gdy konieczne jest szybkie wykonanie orzeczenia, a użycie siły jest uzasadnione potrzebą zapewnienia dobra dziecka, czego nie można osiągnąć za pomocą innych środków.

W listopadzie 2021 r. przyjęto w Estonii ustawę o państwowych usługach wspierania rodzin²⁵. Ustawa zawiera postanowienia dotyczące procedury odbywania mediacji w sprawach dotyczących opieki nad dzieckiem w celu zawarcia porozumienia wychowawczego między rodzicami. Mediacje rodzinne, z zastrzeżeniami wskazanymi w ustawie, będą mogły być prowadzone na wniosek zainteresowanych stron lub na podstawie postanowienia sądu o skierowaniu sprawy do mediatora. Na podstawie przyjętego w czasie mediacji i zatwierdzonego przez odpowiedni organ porozumienia wychowawczego zainteresowane strony będą

²⁴ *Code of Enforcement Procedure (Täitemenetluse seadustik)*, RT I 2005, 27, 198, w jęz. angielskim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515042021001/consolide>.

²⁵ *Riikliku perelepitusteenuse seadus*, przyjęta 22 listopada 2021 r., wejście w życie 1 września 2022 r., w jęz. estońskim: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>.

mogły między innymi ustalić przekazanie całości lub części władzy rodzicielskiej nad dzieckiem jednemu z rodziców. Ustawa wprowadza także zmiany w tym zakresie w kilku ustawach, w tym w ustawie o prawie rodzinnym, kodeksie postępowania cywilnego i kodeksie postępowania egzekucyjnego. Poza wprowadzeniem procedury mediacji rodzinnych ustawą o państwowych usługach wspierania rodzin wprowadzone zostaną: nowe stawki grzywien, które będą stosowane w postępowaniu egzekucyjnym w sprawach dotyczących kontaktu z dzieckiem oraz możliwość zastosowania wobec osoby niewywiązującej się z postanowień sądu tymczasowego aresztu, zamiast nałożenia powtórnej kary grzywiny.

Finlandia

W Finlandii kwestie dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w ustawie nr 361/1983 o opiece nad dzieckiem i o prawie do kontaktów z dzieckiem²⁶. Zgodnie z ustawą osoba sprawująca opiekę nad dzieckiem ma obowiązek dbać o zrównoważony rozwój i dobro dziecka stosownie do jego indywidualnych potrzeb i życzeń. Celem opieki jest również zapewnienie bliskich i opartych na uczuciach relacji, w szczególności między dziećmi a ich rodzicami. Osoba wykonująca władzę rodzicielską ma prawo do podejmowania decyzji w sprawie opieki nad dzieckiem, wychowywania dziecka, jego miejsca zamieszkania oraz w innych sprawach o charakterze osobistym (przy podejmowaniu decyzji należy wziąć pod uwagę opinię dziecka).

Jeżeli w chwili narodzin dziecka jego rodzice pozostawali w związku małżeńskim, władza rodzicielska przysługuje obojgu z nich. Jeżeli rodzice dziecka nie pozostawali w związku małżeńskim w chwili jego narodzin, władza rodzicielska przysługuje matce dziecka. W związku z uznaniem ojcostwa rodzice mogą uzgodnić, które z nich wykonuje władzę rodzicielską. Jeżeli jedno z rodziców sprawuje wyłączną pieczę nad dzieckiem, a następnie rodzice dziecka wstąpią w związek małżeński, władza rodzicielska będzie przysługiwała obojgu rodzicom²⁷.

Ustawa o opiece nad dzieckiem i o prawie do kontaktów z dzieckiem zawiera przepisy mające na celu zapobieganie alienacji rodzicielskiej i innym problemom w realizacji prawa do kontaktu. Zgodnie z § 2 ustawy istotą uprawnienia do kontaktów z dzieckiem jest zapewnienie mu prawa do nawiązania i utrzymywania

²⁶ *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta*, w jęz. fińskim: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>; w jęz. angielskim: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaanokset/1983/en19830361>.

²⁷ Informacja na podstawie opracowania Europejskiej Sieci Sądowej: *Władza rodzicielska – opieka i prawo do kontaktów z dzieckiem. Finlandia*: https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?FINLAND&member=1.

pozytywnych oraz bliskich stosunków z rodzicem, z którym dziecko nie mieszka. Zgodnie z tym przepisem dziecko ma prawo do odwiedzania od czasu do czasu domu rodzica (z którym nie mieszka), prawo do spotykania się z rodzicem w innym miejscu lub utrzymywania z nim kontaktów w inny sposób. Oboje rodzice dziecka powinni przyczynić się do realizacji prawa do kontaktów z dzieckiem. Wykonując swoje obowiązki rodzicielskie, rodzice powinni unikać wszelkich zachowań, które mogłyby zaszkodzić relacji między dzieckiem a drugim rodzicem.

Na mocy przepisów ustawy (§ 5a) rodzic dziecka powinien powiadomić drugiego rodzica o swoim zamiarze przeprowadzki, jeżeli przeprowadzka miałaby mieć wpływ na realizację opieki nad dzieckiem lub realizację prawa do kontaktów z dzieckiem. Zawiadomienia dokonuje się z odpowiednim wyprzedzeniem, a jeżeli to możliwe, co najmniej na trzy miesiące przed planowaną przeprowadzką.

Zgodnie z § 7a ustawy dotyczącym porozumienia w sprawie kontaktów z dzieckiem rodzice mogą uzgodnić, że dziecko ma prawo do utrzymywania kontaktu i spotykania się z rodzicem, z którym nie mieszka. Porozumienie powinno zawierać szczegółowe warunki spotkań i odwiedzin (§ 7b). Zgodnie z § 8 ustawy porozumienie regulujące kwestie kontaktów z dzieckiem sporządza się w formie pisemnej i przedkłada do zatwierdzenia właściwemu lokalnemu organowi ds. opieki społecznej. Organ ds. opieki społecznej ma obowiązek dopilnować, aby porozumienie służyło dobru dziecka. Porozumienie zatwierdzone przez organ ds. opieki społecznej uznaje się za ważne i wykonalne tak jak prawomocne orzeczenie sądu.

Sąd jest uprawniony do rozstrzygnięcia kwestii związanych między innymi z prawem do opieki nad dzieckiem, ustaleniem jego miejsca zamieszkania oraz prawem do kontaktów z dzieckiem. Mediacja sądowa jest procedurą odrębną od postępowania sądowego. Mediacja może rozpocząć się w wyniku skierowania do mediacji sprawy, w której toczy się już postępowanie sądowe, albo na podstawie wniosku o mediację złożonego bezpośrednio przez strony postępowania. Mediatorem jest sędzia, którego wspiera specjalista, najczęściej psycholog lub pracownik socjalny. Orzekając o prawach do kontaktów z dzieckiem, sąd powinien szczegółowo uregulować warunki odwiedzin oraz wskazać, z którym z rodziców dziecko będzie mieszkało²⁸.

Ustawa o opiece nad dzieckiem i o prawie do kontaktów z dzieckiem zawiera również przepisy dotyczące zapewnienia prawa do kontaktów z dzieckiem. Zgodnie z § 9d ustawy sąd, wydając orzeczenie o prawie do kontaktów z dzieckiem, może nałożyć warunkową grzywnę w celu zobowiązania rodzica lub opiekuna, z którym dziecko mieszka na stałe, do umożliwienia spotkań i podjęcia innych niezbędnych środków w celu zorganizowania spotkań w sposób określony w orzeczeniu. Sąd nakłada warunkową grzywnę, jeżeli istnieje podstawa do

²⁸ *Ibidem.*

przypuszczenia, że rodzic lub opiekun nie zastosuje się dobrowolnie do orzeczenia o prawie do kontaktów z dzieckiem.

Zgodnie z § 10 ustawy o opiece nad dzieckiem i prawie do kontaktów z dzieckiem sąd rozstrzyga, mając na względzie najlepszy interes dziecka. Sąd zwraca szczególną uwagę na to, jak cele opieki nad dzieckiem i prawo do kontaktów z dzieckiem mogą być realizowane w przyszłości w najlepszy możliwy sposób. Przy podejmowaniu decyzji o tym, czy opieka nad dzieckiem ma być przyznana obojgu rodzicom wspólnie, czy tylko jednemu z nich, szczególną uwagę zwraca się także na zdolność rodziców do przedkładania potrzeb dziecka nad wzajemny konflikt między nimi.

Francja

We Francji prawo przewiduje dwie formy sprawowania opieki nad dzieckiem – opiekę wspólną oraz opiekę wyłączną. Zgodnie z art. 371-2 kodeksu cywilnego (*code civil*²⁹) domniemaną formą sprawowania opieki jest wspólne wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rodziców. Oznacza to, że rodzice są wspólnie odpowiedzialni za utrzymanie, edukację oraz spełnianie potrzeb dziecka.

Rozstanie rodziców co do zasady nie ma wpływu na władzę rodzicielską i formę sprawowania opieki, a rodzice mogą samodzielnie lub z pomocą mediatora rodzinnego ustalić zasady jej wykonywania. Ustalenia takie powinny zostać spisane w porozumieniu, które jest następnie zatwierdzane przez sąd rodzinny. Gdy osiągnięcie porozumienia przez rodziców jest niemożliwe, warunki wykonywania władzy rodzicielskiej ustala sąd rodzinny. Zgodnie z art. 373-2-11 kodeksu cywilnego sędzia rodzinny bierze pod uwagę dotychczasowe postanowienie w zakresie opieki, preferencje dziecka (o ile jest w wieku pozwalającym na świadome wyrażenie opinii), zdolność i możliwości każdego z rodziców do wykonywania swoich obowiązków i respektowania postanowienia sądu, wyniki przeprowadzonego wywiadu środowiskowego oraz zagrożenie wystąpienia przemocy fizycznej lub psychicznej. Sąd decyduje również o miejscu zamieszkania dziecka, stale u jednego z rodziców lub naprzemiennie u obojwojga (*residence alternée*), oraz ustala przysługujące rodzicom prawo do kontaktów z dzieckiem i prawo do odwiedzin. Rodzic niemieszkający na stałe z dzieckiem zachowuje pełnię praw w zakresie władzy rodzicielskiej i ma obowiązek uczestniczenia w podejmowaniu wszystkich ważnych decyzji.

Zgodnie z art. 373-2-1 kodeksu cywilnego sędzia rodzinny może zadecydować o przyznaniu opieki wyłącznej tylko jednemu z rodziców, jeżeli wymaga tego dobro dziecka. W takim wypadku sąd przyznaje drugiemu z rodziców prawo

²⁹ *Code civil*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006136194/#LEGISCTA000006136194.

do odwiedzin i spędzania czasu z dzieckiem, chyba że istnieją poważne powody do ich ograniczenia. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, wizyty mogą odbywać się w specjalnie do tego wyznaczonych miejscach lub być nadzorowane. Rodzic, któremu nie zostało przyznane prawo do opieki nad dzieckiem, zachowuje swoje prawo i ma obowiązek do uczestniczenia w procesie edukacji dziecka, jak również do bycia poinformowanym o ważnych decyzjach wpływających na jego życie (art. 373-2-1 kodeksu cywilnego). Ponadto jest on zobowiązany do dzielenia kosztów edukacji i utrzymania dziecka.

Zgodnie z art. 373-2-6 kodeksu cywilnego sędzia rodzinny może podjąć środki mające na celu zagwarantowanie ciągłości i efektywności relacji dziecka z każdym z rodziców. W szczególności może on zakazać opuszczania kraju przez dziecko bez zgody obydwójga rodziców. Ponadto, jeżeli w przypadku separacji i zasądzenia alimentów jeden z rodziców w sposób uporczywy utrudnia wykonywanie orzeczenia sądowego w zakresie zasad wykonywania opieki nad dzieckiem, umowy rozwodowej w wypadku rozwodu za porozumieniem stron lub zatwierdzonego przez sąd porozumienia o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej, sędzia rodziny może nałożyć na niego obowiązek zapłaty grzywny cywilnej w wysokości do 10 000 euro (art. 373-2-6 kodeksu cywilnego).

Utrudnianie kontaktów z dzieckiem przez jednego z rodziców zostało również określone w kodeksie karnym. Zgodnie z art. 227-5 kodeksu karnego (*code penal*³⁰) bezzasadne uniemożliwienie drugiemu rodzicowi korzystania z przysługującego mu prawa do kontaktów z dzieckiem i odwiedzin podlega karze pozbawienia wolności do roku i karze grzywny w wysokości do 15 000 euro. Artykuł ten może mieć zastosowanie także do naruszeń postanowienia sądu w zakresie czasu wizyt, np. nieodwiezienia dziecka w ustalonym terminie. Wariant kwalifikowany tego przestępstwa dotyczy przetrzymywania dziecka bez wiedzy drugiego z rodziców, któremu przysługuje prawo do kontaktów lub opieki, przez ponad 5 dni lub przewiezienia dziecka poza granice Francji. Wymiar kary w takim wypadku wynosi do 3 lat pozbawienia wolności i karę grzywny do 45 000 euro (art. 227-9 kodeksu karnego).

Penalizowana na gruncie kodeksu karnego jest także zmiana miejsca zamieszkania rodzica i dziecka bez poinformowania o tym fakcie drugiego rodzica, któremu przysługuje prawo do kontaktów na podstawie orzeczenia sądu rodzinnego lub zatwierdzonego porozumienia. Zgodnie z art. 227-6 kodeksu karnego takie zachowanie podlega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy i karze grzywny do 7500 euro.

³⁰ *Code penal*, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?sessionId=C2A16A572F5254865407C687B4D3848A.tplgfr32s_1?idArticle=LEGIARTI000006418025&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180619&categorieLien=id&oldAction=

Holandia

W Holandii³¹ kwestie wykonywania władzy rodzicielskiej uregulowane zostały w kodeksie cywilnym (księga 1)³². Zgodnie z art. 247 kodeksu cywilnego (księga 1) władza rodzicielska obejmuje prawa i obowiązki rodziców dotyczące sprawowania opieki nad małoletnim dzieckiem oraz wychowywania go. Władza rodzicielska oznacza również zobowiązanie rodzica do dbania o podtrzymywanie więzi między dzieckiem a drugim rodzicem. Jeżeli oboje rodzice sprawują wspólną pieczę nad dzieckiem, dziecko zachowuje prawo do tego, by opiekę nad nim sprawowało w równym stopniu każde z rodziców oraz by każde z rodziców w równym stopniu uczestniczyło w jego wychowaniu również po ustaniu małżeństwa z powodu innego niż śmierć współmałżonka, po orzeczeniu separacji sądowej lub po ustaniu zarejestrowanego związku partnerskiego z powodu innego niż śmierć partnera lub po ustaniu konkubinatu, jeżeli taki konkubinatu został zarejestrowany zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego. Rodzice mogą wskazać w planie wykonywania władzy rodzicielskiej (*ouderschapsplan*) praktyczne przeszkody, jakie mogą wystąpić w związku z ustaniem małżeństwa, zarejestrowanego związku partnerskiego lub konkubinatu, ale wyłącznie wówczas, gdy takie przeszkody faktycznie występują w danym przypadku oraz wyłącznie na czas ich występowania. Zgodnie z art. 815 kodeksu postępowania cywilnego³³ plan wykonywania władzy rodzicielskiej musi zostać załączony do wniosku rozwodowego.

Na podstawie powyższych przepisów po rozwodzie oboje rodzice zachowują prawo do wykonywania władzy rodzicielskiej wobec swoich dzieci. Zgodnie z art. 377a kodeksu cywilnego (księga 1) dziecko ma prawo do kontaktu z rodzicem, z którym utrzymuje bliskie relacje osobiste. Rodzic, który nie ma władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, także ma prawo do kontaktu z dzieckiem. Sąd może odmówić prawa kontaktu tylko wówczas, gdy: 1) taki kontakt wyrządziłby poważną szkodę dla rozwoju psychicznego lub fizycznego dziecka; 2) osoba, z którą dziecko utrzymuje bliskie relacje osobiste jest niezdolna lub z oczywistych powodów nie powinna utrzymywać kontaktu z dzieckiem; 3) taki kontakt z innymi powodów pozostaje w konflikcie z ważnym interesem dziecka lub 4) dziecko w wieku powyżej 12 lat wyraziło obiektywne w zakresie kontaktu z rodzicem lub osobą, z którą utrzymuje bliskie relacje osobiste.

Jeśli sąd powierzy wyłączną władzę rodzicielską jednemu z rodziców, osoba wykonująca władzę rodzicielską wobec dziecka jest zobowiązana do informo-

³¹ Informacje z portalu Europejskiej Sieci Sądowej: https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?NETHERLANDS&init=true&member=1.

³² *Burgerlijk Wetboek Boek 1*, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2021-01-01>.

³³ *Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001827/2021-07-01#BoekDerde>.

wania drugiego z rodziców o istotnych kwestiach dotyczących osoby i majątku dziecka oraz do zasięgania opinii drugiego z rodziców przy podejmowaniu decyzji wywierających wpływ na dziecko. Prawo do podjęcia ostatecznej decyzji w sprawach dotyczących dziecka przysługuje jednak rodzicowi wykonującemu władzę rodzicielską. Jeśli uzasadnia to interes dziecka, sąd może, na wniosek rodzica wykonującego władzę rodzicielską lub z urzędu, zdecydować o uchyleniu powyższego obowiązku (377b kodeksu cywilnego, księga 1).

Jeżeli rodzice wspólnie wykonują władzę rodzicielską i powstaje spór co do jej wykonywania, każde z rodziców może skierować sprawę do sądu, który rozstrzyga sprawę, biorąc pod uwagę interes dziecka. Sąd jest zobowiązany rozpatrzyć sprawę w ciągu 6 tygodni od jej skierowania (art. 253a kodeksu cywilnego, księga 1).

W razie uprowadzenia dziecka zastosowanie znajdują przepisy kodeksu karnego. Zgodnie z art. 279 kodeksu karnego³⁴ odebranie dziecka od osoby wykonującej władzę rodzicielską podlega karze do 6 lat pozbawienia wolności lub karze grzywny czwartej kategorii (20 500 euro³⁵). Jeśli uprowadzeniu towarzyszą przemoc lub groźby lub jeśli dziecko nie ukończyło 12 lat, czyn taki podlega karze pozbawienia wolności do 9 lat i karze grzywny tzw. piątej kategorii (82 000 euro). Powyższy przepis może zostać wykorzystany w razie odmowy realizacji przez rodzica prawa do kontaktu z dzieckiem³⁶. Jednak egzekwowanie prawa do kontaktu z dzieckiem powinno następować w pierwszej kolejności środkami o charakterze cywilnym³⁷.

Niemcy

W Niemczech³⁸ kwestie związane z kontaktami dziecka i rodzica, który nie jest głównym opiekunem dziecka, a któremu przyznano prawo opieki nad dzieckiem (*Sorgerecht*), są najczęściej opisywane w tzw. kontrakcie (*Umgangsregelung*), zawierającym między rodzicami i zatwierdzanym przez sąd.

³⁴ *Wetboek van Strafrecht*, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-01-01>.

³⁵ Informacje na stronie internetowej rządu holenderskiego: <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/fines-and-damages>.

³⁶ *Parliamentary questions (Appendix) 2018–2019, no. 377*, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20182019-377.html>.

³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Hadze, ECLI:NL:GHDHA:2018:1622, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:1622>.

³⁸ Opracowanie na podstawie:

1) materiałów z poradnika prawnego *Scheidungonline* dotyczącego spraw rozwodowych. Zagadnienia odmowy kontaktu mimo nakazu (wyroku) sądowego (*Umgangsverweigerung trotz Gerichtsbeschluss Kinder > Umgangsrecht > Umgangsverweigerung*); <https://www.scheidung-online.de/scheidungskinder/umgangsrecht/umgangsverweigerung-trotz-gerichtsbeschluss/>,

Jeśli jednemu z rodziców, mającemu prawo do kontaktu z dzieckiem (tzw. prawo dostępu, *Umgangsrecht*), odmawia się takiego kontaktu na ustalonych wcześniej warunkach, najczęściej zawartych w kontrakcie, może on wystąpić do sądu rodzinnego (*Familiengericht*) z wnioskiem o nałożenie kary za odmowę kontaktu³⁹. Kara jest egzekwowana przez sąd. Warunkiem wstępnym jest jednak to, by w kontrakcie zawartym między rodzicami znalazły się odpowiednio szczegółowe zapisy, na które winien powołać się poszkodowany rodzic. Z tego powodu kontrakt powinien precyzyjnie regulować rodzaj, miejsce i czas kontaktu. Sąd kieruje się także przepisami zawartymi w niemieckim kodeksie cywilnym (BGB)⁴⁰ dotyczącymi tzw. opieki rodzicielskiej (*Elterliche Sorge*, §§ 1626-1698 BGB).

Jeśli rodzice zawarli umowę dotyczącą uzgodnienia prawa do kontaktu, w razie naruszenia tej umowy sąd może nałożyć grzywnę tylko wtedy, gdy sąd wyraźnie poinformował pisemnie oboje rodziców o konsekwencjach naruszenia umowy⁴¹. Rodzic, który naruszył umowę, może uniknąć kary, gdy do kontaktu z drugim rodzicem nie doszło z ważnych powodów, za które on sam nie ponosi odpowiedzialności. Jeżeli rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem uważa, że kontakt dziecka z drugim rodzicem zagraża dobru dziecka, musi uzyskać sądową zmianę decyzji o kontakcie z dzieckiem.

Jeżeli grzywna jako kara za uniemożliwienie kontaktów z dzieckiem jest nieskuteczna, sąd może nałożyć karę pozbawienia wolności. Jednakże w praktyce, ze względu na dobro dziecka, takie decyzje wydawane są dość rzadko.

Rodzic posiadający przyznane prawo do kontaktów z dzieckiem ma również możliwość wystąpienia do sądu rodzinnego o przyznanie mu dostępu do „opieki pod kuratelą” (*Umgangspflegschaft*). W takim wypadku sąd wyznacza tzw. osobę trzecią, która bada, czy dostęp może być realizowany prawidłowo. Osobą wykonującą to zadanie jest najczęściej pracownik lokalnego urzędu ds. młodzieży (*Jugendamt*), który sprawuje późniejszy nadzór nad realizacją takiego kontaktu z drugim rodzicem.

2) materiałów opublikowanych przez niemiecki rząd federalny: https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/Corona/SorgeUmgangsrecht/Corona_Umgangsrecht_node.html,

3) materiałów informacyjnych landu Badenia-Wirtembergia: https://www.service-bw.de/en_US/web/guest/lebenslage/-/lebenslage/Sorge-recht-5000593-lebenslage-0,

4) materiałów opublikowanych na portalu Europejskiej Sieci Sądowej: https://e-justice.europa.eu/302/DE/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?GERMANY&member=1.

³⁹ <https://www.scheidung-online.de/scheidungskinder/umgangsrecht/umgangsverweigerung-trotz-gerichtsbeschluss/>.

⁴⁰ *Bürgerliches Gesetzbuch*, <https://dejure.org/gesetze/BGB.html>.

⁴¹ Orzeczenie sądu: OLG Naumburg NZFam 2015 182; OLG Oldenburg NZFam 2016, 37.

Zgodnie z § 1684 BGB rodzice powinni powstrzymać się od działań osłabiających relacje między dzieckiem a drugim rodzicem oraz od działań utrudniających edukację dziecka. Przepis dotyczy też sytuacji, gdy dziecko znajduje się pod opieką innej osoby. W takich wypadkach sąd rodzinny może orzekać o zakresie prawa do kontaktów i bardziej szczegółowo regulować jego wykonywanie, także w stosunku do osób trzecich. W tym celu sąd może wydać nakaz wykonania obowiązku określonego jako „powstrzymanie się od działań osłabiających relacje między dzieckiem a drugim rodzicem lub utrudniających edukację dziecka” (§ 1684 BGB, ust. 2). Jeżeli obowiązek ten jest naruszony trwale lub wielokrotnie, sąd rodzinny może również orzec kuratelę w celu realizacji kontaktu. Opieka taka obejmuje prawo do żądania oddania dziecka w celu umożliwienia kontaktu oraz ustalenia miejsca pobytu dziecka na czas trwania kontaktu.

Jeśli rodzic sprawujący opiekę nad dzieckiem mimo upomnień odmawia prawa dostępu drugiemu rodzicowi, ten ostatni może domagać się zmniejszenia alimentów zasądzonych na małżonka (tzn. *Ehegattenunterhalt*, alimentów przyznanych byłemu małżonkowi, a nie dziecku) lub je całkowicie anulować.

W wypadku uprowadzenia dziecka zastosowanie znajdują przepisy niemieckiego kodeksu karnego. Zgodnie z § 235 kodeksu karnego (StGB)⁴² każdy, kto siłą, groźbą lub podstępem pozbawia dziecko dostępu do rodzica lub innej osoby mającej prawo do opieki nad dzieckiem, a także odbiera dziecko rodzicom lub osobom mającym prawo do opieki nad nim, może być ukarany karą do 5 lat pozbawienia wolności lub karą grzywny. Jeżeli zdrowie fizyczne lub psychiczne ofiary jest nadwyrężone lub jeśli istnieją inne pobudki dokonania czynu, w tym finansowe (porwanie za wynagrodzeniem lub w celu wzbogacenia się), kara może wynieść do 10 lat pozbawienia wolności. Jeżeli sprawca przez czyn powoduje śmierć ofiary, podlega karze pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż 3 lata. Mniej drastyczne przypadki porwań (bez narażenia zdrowia psychicznego lub fizycznego) podlegają karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat. W Niemczech w wypadku uprowadzenia organy ścigania karnego nie działają z urzędu, ale co do zasady podejmują działania na podstawie tzw. skargi karnej (*Strafanzeige*). Wyjątkiem jest tu zagrożenie życia lub pilny interes publiczny. Zgodnie z § 239 StGB ustawodawca penalizuje także usiłowanie uprowadzenia, jednak jest ono karane tylko wtedy, gdy sprawca nie jest krewnym dziecka lub gdy dziecko ma być wywiezione za granicę. W Niemczech wymierzenie kary grzywny może być zastosowane, jeśli uprowadzenie trwa nie dłużej niż 1 tydzień i nie wiąże się z cierpieniem fizycznym lub psychicznym ofiary. W takich wypadkach kara grzywny jest określana (wyliczana) jako wielokrotność tzw. stawek dziennych (*Tagessatz*)⁴³. W wypadku przestępstw z § 235 StGB kara grzywny wynosi od 5 do 360 stawek dziennych.

⁴² *Strafgesetzbuch*, <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

⁴³ Kwota stawki dziennej wynosi od 1 do 30 000 euro. W § 43 StGB określono zastępczą karę pozbawienia wolności jako stawkę dzienną, odpowiadającą jednemu dniowi po-

Szwecja

Najważniejszym aktem prawnym regulującym w Szwecji⁴⁴ kwestie związane z opieką nad dziećmi jest kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴⁵. Rozdział 6 kodeksu dotyczy władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka i prawa do kontaktów z dzieckiem. Odpowiedzialność rodzicielska (*föräldraansvar*) obejmuje między innymi prawa i obowiązki związane ze sprawowaniem pieczy nad dzieckiem, zarządzaniem jego majątkiem, a także kwestie dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka i prawa do kontaktów z dzieckiem. Władza rodzicielska (*vårdnad*) oznacza odpowiedzialność prawną za osobę dziecka. Osoba wykonująca władzę rodzicielską ma prawo i obowiązek podejmowania decyzji w sprawach dotyczących dziecka, takich jak np. decyzja w sprawie miejsca zamieszkania dziecka, decyzja w sprawie wyboru szkoły. Osoba wykonująca władzę rodzicielską odpowiada za zaspokojenie potrzeb dziecka w zakresie opieki, bezpieczeństwa, wychowania, sprawowania nadzoru nad dzieckiem odpowiednio do wieku dziecka, jego stopnia dojrzałości i innych okoliczności. Osoba wykonująca władzę rodzicielską jest obowiązana wraz z dorastaniem i rozwojem dziecka w coraz większym stopniu uwzględniać zdanie dziecka.

Jeśli rodzice pozostają w związku małżeńskim w momencie narodzin dziecka, to wykonywanie władzy rodzicielskiej przysługuje obojgu rodzicom. Jeśli rodzice zawierają związek małżeński po narodzinach dziecka, to od momentu zawarcia związku małżeńskiego obojgu przysługuje prawo do wykonywania władzy rodzicielskiej. Jeśli w momencie narodzin dziecka rodzice nie pozostają w związku małżeńskim, prawo do wykonywania władzy rodzicielskiej przysługuje matce, jednak rodzice mogą zadeklarować zamiar wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej i uzyskać prawo do wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej po rejestracji dokonanej w urzędzie skarbowym (*Skatteverket*)⁴⁶. W innym przy-

zbawienia wolności. Stawki dzienne są zwykle ustalone na poziomie od 1 do 30 (1/30 lub 3,33%), czyli wg algorytmu odnoszącego się do miesięcznego dochodu netto.

⁴⁴ Informacja przygotowana na podstawie szwedzkich aktów prawnych, informacji udostępnionych przez szwedzkie instytucje: *Rights and responsibilities*, <https://www.informationsverige.se/en/jag-har-fatt-uppehallstillstand/att-vara-foralder/rattigheter-och-skyldigheter/>; opracowania przygotowanego przez ministerstwo sprawiedliwości: *Parents and children – brief information about current legislation*, <https://www.government.se/contentassets/b43cb5785f0a4bdfb7ca8c8850dcb2dc/parents-and-children---brief-information-about-current-legislation>; oraz na podstawie materiału pt. *Władza rodzicielska – opieka nad dzieckiem i prawo do kontaktów* przygotowane przez Europejską Sieć Sądową: https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?SWEDEN&member=1.

⁴⁵ *Föräldrabalk (1949:381)*, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381.

⁴⁶ *Skatteverket*, <https://skatteverket.se/privat.4.76a43be412206334b89800052864.html>.

padku ojciec dziecka niepozostający w związku małżeńskim z matką dziecka może wystąpić do sądu o przyznanie prawa do wspólnego lub wyłącznego wykonywania władzy rodzicielskiej.

Po rozwodzie rodzice zachowują prawo do wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej bez konieczności wydawania przez sąd podczas postępowania rozwodowego odrębnego postanowienia w tej sprawie. Jeśli którekolwiek z rodziców zamierza zmienić obowiązujące ustalenia dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej, to występuje o uchylenie prawa do wspólnego wykonywania tej władzy. Sąd może rozstrzygać kwestie związane z:

- władzą rodzicielską, a więc może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców lub obojgu rodzicom,
- miejscem zamieszkania dziecka, a więc może ustalić, z którym z rodziców dziecko powinno zamieszkiwać, lub określić, czy dziecko powinno zamieszkiwać z każdym z rodziców naprzemiennie,
- prawem do kontaktów, a więc ustalić prawo dziecka do kontaktów z rodzicem, z którym dziecko nie zamieszkuje.

Sąd, orzekając w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej, jest obowiązany kierować się najlepiej pojętym interesem dziecka.

Procedura ustalenia prawa do wykonywania władzy rodzicielskiej może się odbyć bez udziału sądu. Jeśli rodzice wspólnie porozumieją się w sprawie zmiany ustaleń dotyczących wykonywania władzy rodzicielskiej, to ich decyzja wymaga zatwierdzenia przez właściwą terytorialnie komisję ds. opieki społecznej (*socialnämnd*). Porozumienie wywołuje takie same skutki prawne jak orzeczenie sądu. Porozumienie może zostać osiągnięte dzięki ustaleniom bezpośrednio między rodzicami lub przy udziale mediatora. Wniosek o przeprowadzenie mediacji składają rodzice, a właściwa terytorialnie komisja ds. opieki społecznej jest obowiązana zapewnić dostęp do mediacji. Ta reguła odnosi się też do sposobu ustalenia, z którym z rodziców dziecko zamieszkuje i w jakim trybie utrzymuje kontakt z drugim z rodziców, a więc te kwestie mogą zostać rozstrzygnięte przez sąd lub, w wypadku porozumienia, zatwierdzone przez komisję ds. opieki społecznej.

Jeśli rodzice podejmą decyzję o wniesieniu sprawy do sądu, to – o ile dotąd nie przeprowadzono mediacji – sąd może skierować rodziców do komisji ds. opieki społecznej w celu przeprowadzenia mediacji. Sąd ma obowiązek zachęcać rodziców do wypracowania porozumienia. Jeśli rodzice wzięli udział w mediacji, która nie doprowadziła do osiągnięcia porozumienia, sąd może powierzyć pełnienie roli mediatora innej osobie.

Osoba uprawniona do wyłącznego wykonywania władzy rodzicielskiej może samodzielnie podejmować decyzje w sprawach dotyczących dziecka. Dziecku przysługuje prawo do kontaktów z drugim z rodziców, a osoba wykonująca władzę rodzicielską jest obowiązana do poszanowania tego prawa. Ponadto jest obowiązana do przekazywania drugiemu z rodziców istotnych informacji na temat

dziecka, aby ułatwić utrzymywanie kontaktów z dzieckiem. Natomiast wspólne wykonywanie władzy rodzicielskiej oznacza, że rodzice wspólnie podejmują decyzje dotyczące dziecka. Co do zasady rodzice są obowiązani osiągać porozumienie we wszystkich kwestiach związanych z dzieckiem. Ewentualny spór dotyczący miejsca zamieszkania dziecka i prawa do kontaktów może rozstrzygać sąd.

W sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania lub prawa do kontaktów rodzic zwraca się do sądu rejonowego (*tingsrätt*) właściwego dla miejsca zamieszkania dziecka. Te sprawy należy rozstrzygnąć niezwłocznie. Sąd może wydać postanowienie tymczasowe odnośnie do władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka lub prawa do kontaktów z dzieckiem, które służy poczynieniu ustaleń na czas, w którym toczy się postępowanie. Orzeczenie sądu rejonowego można zaskarżyć do sądu apelacyjnego (*hovrätt*), zaś orzeczenie sądu apelacyjnego można zaskarżyć do sądu najwyższego (*högsta domstolen*).

Jeśli rodzic uzna, że dochodzi do naruszenia ustaleń odnośnie do władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka lub prawa do kontaktów z dzieckiem, to może wystąpić do sądu rejonowego z wnioskiem o pomoc w egzekwowaniu prawa. Sąd, dążąc do polubownego załatwienia sprawy, wyznacza mediatora, który działa w celu skłonienia rodzica naruszającego ustalenia do ich przestrzegania. Jeśli mediacja nie doprowadzi do porozumienia, sąd może nałożyć karę grzywny⁴⁷ na rodzica naruszającego ustalenia w sprawie władzy rodzicielskiej, miejsca zamieszkania dziecka lub prawa do kontaktów z dzieckiem.

Bibliografia

Akty prawne

■ Prawo belgijskie

Loi du 19 janvier 2022 – Code Civil – Livre II, Titre 3: „Les relations patrimoniales des couples” (Moniteur belge du 14-03-2022, page 1977), <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civil>.

Loi du 4 février 2020 – Code Civil – Livre II: „Les biens” (Moniteur belge du 17-03-2020, page 1575), <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civil>.

Loi du 10 Octobre 1967 – Code judiciaire (Moniteur belge du 31-10-1967, page 1136), <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civil>.

■ Prawo bułgarskie

Семеен кодекс, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135637484>.

Закон за закрила на детето, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>.

⁴⁷ W analizowanych aktach prawnych ani opracowaniu przygotowanym przez ministerstwo sprawiedliwości nie wskazano wysokości kary grzywny.

Правилник за прилагане на закона за закрила на детето, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135469520>.

Наказателен кодекс, Обн. Дв. бр. 26 от 2 Април 1968 г., <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529>.

Граждански процесуален кодекс, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135558368>.

■ Prawo czeskie

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>.

■ Prawo estońskie

Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349, <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>.

Family Law Act (Perekonnaseadus), RT I 2009, 60, 395, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/505012022007/consolide>.

Code of Civil Procedure (Tsiviilkohtumenetluse seadustik), RT I 2005, 26, 197, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/531122021001/consolide>.

Code of Enforcement Procedure (Täitemenetluse seadustik), RT I 2005, 27, 198, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515042021001/consolide>.

Riikliku perelepitusteenuse seadus, RT I, 10.12.2021, 1, <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>.

■ Prawo finlandzkie

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 8.4.1983/361, <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1983/en19830361>.

■ Prawo francuskie

Code civil – Loi n° 70-459 du 4 juin 1970 relative à l'autorité parentale, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006136194/#LEGISCTA000006136194.

Code pénal – Loi du 1 janvier 2002, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do;jsessionid=C2A16A572F5254865407C687B4D3848A.tplgfr32s_1?idArticle=LEGIA RTI000006418025&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180619&categorieLien=id&oldAction=.

■ Prawo holenderskie

Burgerlijk Wetboek Boek 1, Personen – en van 5 december 2015,

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2021-01-01>.

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van 17 mei 1935, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001827/2021-07-01#BoekDerde>.

Wetboek van Strafrecht van 3 maart 1881, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-01-01>.

Parliamentary questions (Appendix) 2018–2019, no. 377, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20182019-377.html>

■ Prawo niemieckie

Bürgerliches Gesetzbuch, BGB, <https://dejure.org/gesetze/BGB.html>.

Strafgesetzbuch, StGB, <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

■ Prawo szwedzkie

Föräldrabalk (1949:381), https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381.

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Hadze, ECLI:NL:GHDHA:2018:1622, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:1622>.

Wyrok OLG Naumburg NZFam 2015, 182.

Wyrok OLG Oldenburg NZFam 2016, 37.

Literatura

Darnall D., *Divorce Casualties: Protecting your Children from Parental Alienation*, Taylor Trade Publishing, 1998.

Darnall D., *Parental alienation: not in the best interest of the children*, “North Dakota Law Review” 1999, vol. 75.

Inne

Europejska Sieć Sądowa, Władza rodzicielska – opieka i prawo do kontaktów z dzieckiem, https://e-justice.europa.eu/302/PL/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights.

„Wytyczne metodyczne pracy z dziećmi zagrożonymi alienacją rodzicielską”, <https://sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/metodichesko-ukazanie.pdf>.

https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/Corona/SorgeUmgangsrecht/Corona_Umgangsrecht_node.html.